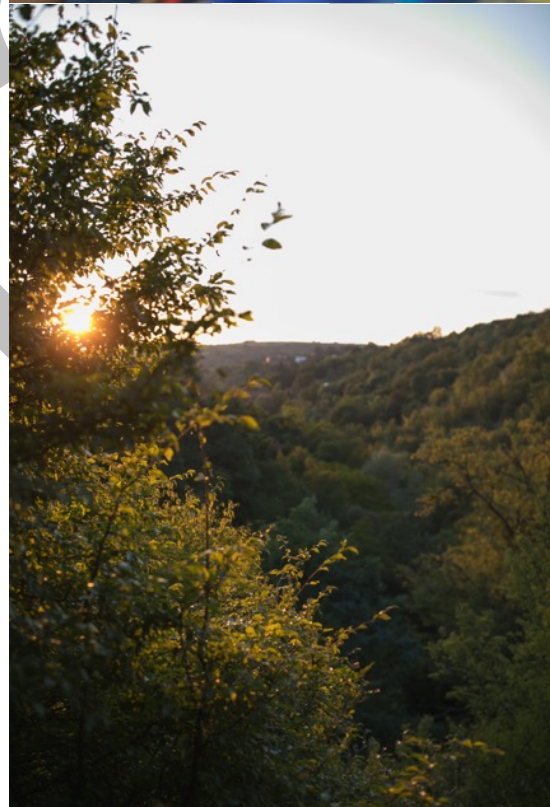

Strategija ruralnog razvoja Opštine Sokobanja

Uz podršku:

giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Dokument za javnu raspravu.

Strategija ruralnog razvoja Opštine Sokobanja je sačinjena u okviru projekta "Unapređenje upravljanja zemljištem na lokalnom nivou u Republici Srbiji". Ovaj se projekat, kroz različite faze, sprovodi od 2010. godine, a predviđeni završetak je u decembru 2018. godine. Finansiran je od strane nemačkog Saveznog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj, EU, a sprovodi ga Nemačka organizacija za međunarodnu saradnju (GIZ). Cilj projekta je unapređenje upravljanja zemljištem, kako u urbanim, tako i u ruralnim područjima. Partneri projekta su Ministarstvo poljoprivrede i zaštite životne sredine i Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, dok projekat saraduje i sa ostalim relevantnim institucijama i organizacijama civilnog društva.

Sadržaj strategije

1	ZAŠTO STRATEGIJA I NJEN SADRŽAJ	1
2	POSTUPAK PRIPREME	2
2.1	ZAINTERESOVANE STRANE	2
2.2	GDE SMO SADA I KAKO DALJE?	3
3	TRENTNI TREDNOVI RURALNOG RAZVOJA U SVETU	4
3.1	EVROPSKA UNIJA-SVET	4
4	POZICIONIRANJE – ANALIZA STANJA I STRATEŠKO FOKUSIRANJE	7
4.1	DEFINICIJA TERITORIJA I STANOVNIŠTVA NA KOJE SE STRATEGIJA ODNOSI	7
4.1.1	<i>Opšte o opštini</i>	7
4.1.2	<i>Stanovnici</i>	9
4.1.3	<i>Infrastruktura</i>	10
4.1.4	<i>Šume i drvo</i>	11
4.1.5	<i>Poljoprivreda</i>	12
4.2	ANALIZA PREDNOSTI, SLABOSTI, PRILIKA I PRETNJI	18
4.2.1	<i>SWOT Analiza</i>	18
5	STRATEGIJA	21
5.1	MOTIVACIJA I VIZIJA	21
5.2	CILJEVI STRATEGIJE I RAZLOZI ZA CILJEVE KOJE SMO POSTAVILI	22
5.2.1	<i>Cilj 1: Razvoj i unapređenje Sokobanjskih proizvoda temeljenih na domaćim prednostima i novom znanju</i> 22	22
5.2.2	<i>Cilj 2: Aktivne mesne zajednice i uvećanje sredstva za ruralni razvoj</i>	22
5.2.3	<i>Cilj 3: Infrastrukturno opremljena sela</i>	22
5.3	PROJEKTI	24
5.3.1	<i>Cilj: Razvoj i unapređenje proizvoda temeljenih na domaćim prednostima i novom znanju</i>	24
5.3.2	<i>Cilj: Aktivne mesne zajednice i uvećanje sredstava za ruralni razvoj</i>	26
5.3.3	<i>Cilj: Infrastrukturni razvoj sela</i>	28
5.4	TERMINSKI PLAN	29
6	FINANSIJSKI PLAN	30
7	OPIS MEHANIZAMA ZA UPRAVLJANJE STRATEGIJOM I NJENO PRAĆENJE	31
7.1	IMPLEMENTACIJA	31
7.1.1	<i>Lokalni – razvojni klub za ruralni razvoj</i>	31
7.1.2	<i>Zadruge i udruženja</i>	31
7.1.3	<i>Lokalne akcijske grupe i regionalna saradnja</i>	32
7.2	PRAĆENJE I EVALUACIJA	33
7.2.1	<i>Plan praćenja i evaluacije</i>	33
8	LITERATURA I IZVORI INFORMACIJA	35

Mape, fotografije, grafikoni i tablice

Slika 1: Posete selima za vreme izrade strategije, Septembar 2018	1
Tablica 1: Ciljne grupe strategije	2
Grafikon 2: Capacity WORKS, Systemic loop (GIZ, 2009).....	3
Grafikon 3: EU budžet	4
Grafikon 4: Pametna sela (https://e4sv.org/about-us/what-are-smart-villages/).....	4
Tablica 2: Pregled objavljenih poziva u okviru IPARD.....	5
Slika 5: EU oznake zaštite, https://www.gov.uk/guidance/eu-protected-food-names-how-to-register-food-or-drink-products	5
Mapa 6: Opština Sokobanja, Google Earth, 2018.....	7
Slika 7: Radionica za pripremu ove strategije u srednjoj školi u Sokobanji.....	9
Tablica 3: Broj stanovnika	10
Tablica 4: Udaljenost od glavnih saobraćajnih sistema.....	10
Slika 8: Radionica za pripremu ove strategije u srednjoj školi u Sokobanji.....	13
Slika 9 Radionica za pripremu ove strategije u srednjoj školi u Sokobanji.....	21
Tablica 10: Ciljevi i pokazatelji.....	23
Tablica 11: Terminski plan.....	29
Tablica 12: Finansijski plan	30
Slika 13: Posete u mesnim zajednicama Opštine Sokobanja	31
Tablica 14: Plan praćenja strategije	33

1 Zašto strategija i njen sadržaj

Ruralni razvoj se, kao i razvoj drugih sredina, temelji na lokalnom razvoju pod vodstvom zajednice (CLLD – Community-led Local Development) što označava metodologiju usmerenu na specifična podregionalna područja, koje razvija zajednica, odnosno lokalna akciona grupa sastavljena od predstavnika lokalnih javnih i privatnih društveno-ekonomskih interesa.

Zajednica priprema integrisane strategije lokalnog razvoja na nekom području za više povezanih sektora osmišljenih u skladu sa lokalnim potrebama i potencijalima. Strategija uzima u obzir lokalne potrebe i potencijal i uključuje inovativne karakteristike u lokalni kontekst. Strategija umrežava i razvija saradnju. Takve strategije mogu omogućiti povezano i integrisano korišćenje fondova u svrhu sprovođenja strategija lokalnog razvoja.

Slika 1: Posete selima za vreme izrade strategije, Septembar 2018

Strategija pruža integrisane pristupe koje je razvila lokalna zajednica od najnižeg prema najvišem nivou. Strategija ukazuje na one strukturne promene u društvu koje su potrebne da bi zajednica mogla izgraditi svoje kapacitete, stimulisati razvoj, inovacije (uključujući društvene inovacije), podržati preduzetništvo i sposobnost za promene. Sve to će postići podrškom razvoju i otkrivanjem neiskorišćenog potencijala unutar same zajednice, kao i teritorije koje

ona zauzima. Strategija promovise vlasništvo zajednice, tako što povećavaju saradnju unutar zajednica i što stvara osećaj uključenosti pojedinca i zajednice u razvoj i društvo. Strategija obuhvata više nivoa upravljanja, pronalazeći načine kako osamostaliti lokalne zajednice u njihovom razvoju i kako da one uz podršku sa strane mogu ostvariti svoje ciljeve.

Opština Sokobanja je prethodnu Strategiju ruralnog razvoja imala za period 2010-2014 koja je istekla. Strategija je za svoje strateške ciljeve imala Razvoj poljoprivrede, Očuvanje i razvoj sela, Razvoj ruralnog turizma, Održivo korišćenje prirodnih resursa. Tada je strategija svoju viziju preuzela iz Strategije lokalnog ekonomskog razvoja opštine Sokobanja za period 2009-2013. Godine, koja je manje odražavala ruralni razvoj, a više bila usmerena na kvalitet života građana i građanki opštine. Vizija razvoja Sokobanje je tada obuhvatala **razvijenost banjske i eko-turističke destinacije, bila je usmerena na razvoj zdravog mesta za zdrave investicije, kao i razvoja područja za proizvodnju zdrave hrane, uz usklađenost prirode i moderne infrastrukture. Sokobanja je po toj viziji predstavljena kao oaza zelenila, očuvane životne sredine i zadovoljnih građana.**

Sada je Strategiji ruralnog razvoja Opštine Sokobanja bila potrebna obnova i novi zamah. Zato je ova strategija pripremljena u uskoj saradnji sa građanima, udruženjima, opštinskom upravom i drugim partnerima, koji mogu pomoći u razvoju ruralnih područja.

Ovaj dokument sastoji se od obrazloženja zašto je potrebna strategija u prvom poglavlju i opisa postupka pripreme strategije u drugom poglavlju. Pored njih su tu još opisi trenda u ruralnom razvoju u trećem poglavlju i strateško pozicioniranje opštine u četvrtom poglavlju. Strategija sa vizijom, ciljevima i projektima se nalazi u petom poglavlju dok šesto poglavlje sadrži terminski i finansijski plan. Zadnje sedmo poglavlje opisuje sistem implementacije strategije, evaluaciju i praćenje implementacije strategije.

2 Postupak pripreme

2.1 Zainteresovane strane

Strategija je bazirana na analizi stanja, dok je najveći deo pripreme obuhvatila saradnja sa zainteresovanim grupama i osobama.

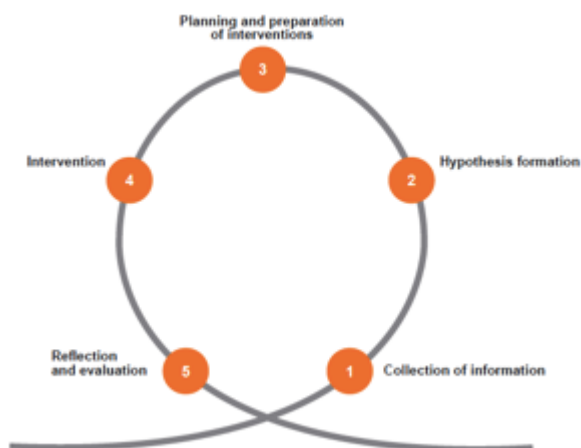
Tablica 1: Ciljne grupe strategije

Ciljna grupa	Predstavnici ciljne grupe i očekivani vid saradnje	Način saradnje
Građani	Građani koji imaju interes u ruralnom razvoju i razvoju poljoprivrede	Razgovori, diskusije, radni sastanci, implementacija projekata, učešće u treninzima i prenosu znanja.
Udruženja i zadruge	Povezani građani, proizvođači i prerađivači koji imaju zajednički interes i projekte	Razgovori, diskusije, radni sastanci, implementacija projekata, učešće u treninzima i prenosu znanja, povezivanje proizvodnje i nastup na tržištu.
Mesne zajednice	Upravno/razvojna zajednica sela ili mesta sa predstavnicima saveta i odbornicima. Imaju interes za razvoj kako bi povećali kvalitet života u njihovim zajednicama.	Razgovori, diskusije, radni sastanci, implementacija projekata, učešće u treninzima i prenosu znanja.
Poljoprivredni proizvođači i preduzetnici (ratari, vočari, stočari, ostali preduzetnici)	Oni su osnovni nivo implementacije strategije i njeni korisnici. Najviše promena u poslovanju se očekuje upravo od strane proizvođača (ratara, stočara, vočara, itd.) i poljoprivrednih preduzetnika.	Razgovori, diskusije, radni sastanci na terenu, implementacija projekata, učešće u treninzima i prenosu znanja.
Opštinska uprava	Političko/upravna jedinica lokalne samouprave ovlašćena za razvoj koja ima zadatak da se brine o unapređenju kvaliteta života na celoj teritoriji opštine.	Razgovori, diskusije, radni sastanci
Stručne službe	Poljoprivredna stručna i savetodavna služba je bitan deo razvoja jer svojim znanjem i sposobnošću prenosa znanja puno pomaže u razvoju i jedan je od aktera implementacije te strategije.	Razgovori i radni sastanci na terenu
Škole i naučne institucije	Poljoprivredna škola, škola za ugostiteljstvo i turizam mogu biti uključene u saradnju sa preduzetnicima, gazdinstvima i slično na teritoriji opštine.	Sastanci, zajedničke akcije sa udruženjima i zadrugama
Stručne institucije	Ministrstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije	Pregled politika i strategije, kao i mera razvoja
Finansijske institucije	Ministrstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo za evropske integracije, GIZ, USAID i druge slične institucije koje mogu finansijski podržati neke od projekata ove strategije, tako da je saradnja sa njima bitna kako bi se projekti prilagodili potrebama.	Pregled politika i strategije i mera razvoja
Turistička organizacija Sokobanje	Mogu pomoći u valorizaciji proizvoda i projekata koji će se ovde sprovoditi	Povezivanje različitih aktera u turističku ponudu i programe

2.2 Gde smo sada i kako dalje?

Prikupljanje informacija u prvoj fazi procesa (1) je potrebno kako bi strategija sažela razvojne potrebe i potencijal Sokobanje i njenih građana. Informacije su prikupljane na terenu tokom poseta građanima,

Grafikon 2: Capacity WORKS, Systemic loop (GIZ, 2009)

zadugama, stručnim službama, mesnim zajednicama, opštinskoj upravi i ostalima. Deo prikupljanja podataka je obavljen i istraživanjem materijala na internetu, kao i u studijama koje su završene pre početka pripreme strategije ruralnog razvoja. Na tom osnovu smo pripremili hipoteze o potrebama i prilikama ruralnog razvoja (2) i postavili prve ideje za intervencije koje su potrebne za ruralni razvoj Sokobanje (3). Sve ovo je potrebno kako bi se sa partnerima i zainteresovanim građanima otvorila široka rasprava o potrebnim merama i načinu njihove implementacije, kako bi kasnije implementacija (4) odražavala one korake i postupke koji su potrebni da bi se ruralni razvoj na kraju stvarno i desio.

Planiranje i priprema implementacije je zapravo najduži deo procesa jer se mora dobro promisliti i proveriti da li su predložene mere razvoja zaista te koje će imati smisla i postići efekte kakve želimo. Sve to će se kasnije proveriti kroz procese vrednovanja i refleksije preduzetih mera koje će dati građani, preduzetnici i političke strukture, a koje će pomoći da se proceni koliko je strategija na kraju bila uspešna (5).

Srž sledećeg koraka je implementacija. Ona je najvažniji korak programiranja, jer u toj fazi ciljne grupe i zainteresovani postaju deo procesa kroz implementaciju planiranih aktivnosti/projekata. U tom procesu dolazi do promene u stanju ciljne grupe, kao i promene u sredini gde strategija funkcioniše.

Po tom, istom principu je razvijena i ova strategija koja je krenula od upoznavanja stanja u opštini u razumevanja potreba građana, poljoprivrednika i ruralnih preduzetnika. Na tom osnovu je razvijena strategije sa vizijom, ciljevima i projektima koji su potrebni za postizanje ciljeva. Sada je pred opštinom i razvojnim partnerima implementacija, koja će pokazati kako efikasna i relevantna strategije je. Da bi strategija mogla odgovoriti na potrebe građana i poduzetnika, potrebno ju je stalno proveravati i stalno defisati nove pristupe i projekte.

3 Trenutni trendovi ruralnog razvoja u svetu

3.1 Evropska unija-svet

Da bi zaštitila svoje proizvođače i tržište Evropska unija kroz Zajedničku poljoprivrednu politiku ulaže ogromna sredstva u razvoj sela i poljoprivrede generalno. Deo te politike je i Srbija, koja preko programa IPARD priprema svoj poljoprivredni sektor za ulazak u Evropsku uniju. Te pripreme obuhvataju izgradnju sistema koji mora delovati za poljoprivredu i ruralni razvoj (politike, praćenje, kvalitet, sanitarni uslovi i slično). Pripreme obuhvataju i nosioce poljoprivredne proizvodnje, koji moraju nadograditi svoje sisteme kako bi na velikom tržištu, većem od 500 miliona potrošača, mogli konkurisati ostalim ponuđačima.

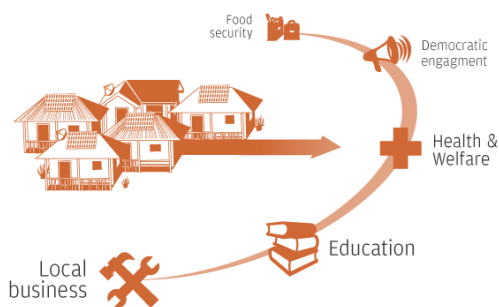

Grafikon 3: EU budžet

Izvor: <https://medium.com/future-of-europe/demystifying-the-eu-budget-a419e49419cb>

Najviše sredstava u ruralnom razvoju je namenjeno **istraživanjima i razvoju** kako bi se povećala **efikasnost**, razvili **novi proizvodi** i time došlo **do novih tržišta**. Nastupanje na tržištu je ključ svake delatnosti dok je u zadnje vreme u poljoprivredi jasno da je razumevanje potreba tržišta i ispunjavanje tih zahteva osnova razvoja i proizvodnje i prerade.

Evropa, pa i svetski trendovi, jako povezuju urbane delove teritorija sa ruralnim ne samo kako bi došli do hrane, već i kako bi razumeli dimenzije eko-sistemskih usluga, prilika za zapošljavanje i niz drugih dimenzija koje pokazuju da je iseljavanje iz sela prošlost i da države treba da grade prilike u selima kako bi se tamo stvarala nova vrednost.

Grafikon 4: Pametna sela (<https://e4sv.org/about-us/what-are-smart-villages/>)

Inicijativa Pametna sela se zasniva na razumevanju vrednosti koje selo može dati društvu. Tu se otvaraju pitanja sigurnosti hrane i obezbeđenja hrane u vanrednim situacijama, a zanimljivo je i pitanje demografskih promena koje se pokazuju i u opštini Sokobanja. Pitanje zdravlja, pitanje obrazovanja i lokalne ekonomije su samo deo vrednosti koje pametna sela mogu pružiti ljudima. Pametna sela tradicionalne odnose grade na novim tehnologijama, telekomunikacionim tehnologijama i inovacijama kako bi koristili građanima, meštanima i lokalnoj ekonomiji.

Velike proizvodne pogone i preradu drže veliki trgovački lanci i tržišta. U tom delu manji proizvođači i prerada ne mogu biti konkurentni ni sa cenom, ni sa kvalitetom koje su sposobni ponuditi. Potrebno je razumeti lokalna tržišta i specifične potrebe kupaca na tim tržištima kako bi svoje proizvode prilagodili baš tim specifičnostima i zadovoljiti te potrebe. U manjim državama koje imaju manje lokalne proizvodnje, mogućnost ponude na lokalnim tržištima je jako izražena i pokazuje jako dobre rezultate, dok prihodi od takve prodaje proizvođačima pokrivaju njihove troškove i zaradu.

IPARD program je posle nekog vremena konačno otvoren. Srbski proizvođači, zadruge i drugi mogu konkurirati za sredstva. Potrebno je poštovanje dobrih poljoprivrednih praksi kako bi se za sredstva uopšte moglo konkurirati. Trebati će neko vreme da se pripremimo ali je potrebno krenuti da bi došli do sredstava. Obuke, priprema tehničke dokumentacije i projekata, poštovanje propisa i ostali zahtevi su obaveza.

Tablica 2: Pregled objavljenih poziva u okviru IPARD

Mera	Okvirna raspisana sredstva	Objava poziva	Završetak poziva
Mera 1.-Investicije u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava (kupovina nove opreme i mehanizacije)	1.000.000.000	25.decembar 2018.	26. februar 2018
Mera 1.-Investicije u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava (kupovina novih traktora)	555.761.895	4. januar 2018.	26. februar 2018.
Mera 3.-Investicije u fizičku imovinu u vezi sa preradom i marketingom poljoprivrednih proizvoda i proizvoda ribarstva (kupovina nove opreme)	878.498.105	27. Mart 2018.	28.maj 2018.

Više informacija o IPARD merama i javnim pozivima na www.uap.gov.rs/javni-pozivi-ipard

Proizvodi sa oznakom geografskog porekla (Ime porekla/Protected Designation of Origin/PDO i Proizvodi za geografskom oznakom/Protected Geographical Indication/PGI) predstavljaju značajan potencijal za zaštitu karakterističnih proizvoda sa nekog područja koje prvenstveno proizvode mali proizvođači i koji imaju tradiciju i/ili reputaciju proizvodnje. Oznake geografskog porekla upotrebljavaju se za obeležavanje prirodnih, poljoprivrednih, prehrambenih i industrijskih proizvoda, proizvoda domaće radinosti i usluga.

Slika 5: EU oznake zaštite, <https://www.gov.uk/guidance/eu-protected-food-names-how-to-register-food-or-drink-products>

Ime porekla (PDO) je geografski naziv zemlje, regiona, ili lokaliteta, kojim se označava proizvod koji odatle potiče, čiji su kvalitet i posebna svojstva isključivo ili bitno uslovljeni geografskom sredinom, uključujući prirodne i ljudske faktore i čija se proizvodnja, prerada i priprema u celini odvijaju na određenom ograničenom području.

Geografska oznaka (PGI) je oznaka koja identifikuje određeni proizvod kao proizvod poreklom sa teritorije određene zemlje, regiona ili lokaliteta sa te teritorije, gde se određeni kvalitet, reputacija ili druge karakteristike proizvoda suštinski mogu pripisati njegovom geografskom poreklu i čija se proizvodnja i/ili prerada i/ili priprema odvijaju na određenom ograničenom području.

U Srbiji od 2010 godine postoji novi zakon o oznakama geografskog porekla (https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_oznakama_geografskog_porekla.html) koji je usklađen sa propisima EU i koji omogućava sertifikaciju ovih proizvoda i njihovu brzu valorizaciju na tržištu. Prvi proizvod koji je zatičen i sertifikovan na tržištu bio je Futoški kupus, a slede i drugi brojni proizvodi. Postoji i Udruženje/Asocijacija proizvođača sa geografskom oznakom pod nazivom ORIGINAL, a koja se bavi promocijom i zaštitom proizvoda, kao i prava proizvođača u pogledu zaštite na tržištu (<http://originalsrbija.org/>)

Draft

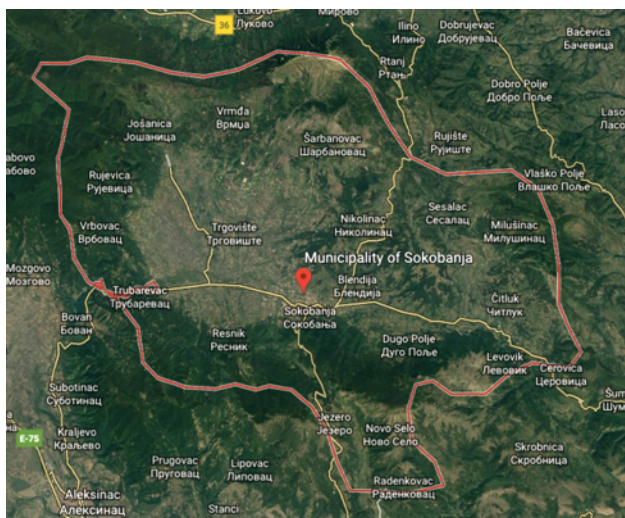

4 Pozicioniranje – analiza stanja i strateško fokusiranje

4.1 Definicija teritorija i stanovništva na koje se strategija odnosi

4.1.1 Opšte o opštini

Opština Soko Banja se nalazi u centralnom delu istočne Srbije i prostire se na 525 km². Veći deo područja opštine nalazi se u Sokobanjskoj kotlini koju preseca reka Moravica. Kotlinu okružuju planine Ozren i Devica sa južne strane, Rtanj i Bukovik sa severne. Na zapadu kotlina prelazi u Moravsku dolinu, a na istoku u Timočku dolinu. Značajan deo opštine se naslanja na planinu Ozren, čija nadmorska visina iznosi 1.117 m. Administrativni centar opštine je gradsko naselje Sokobanja (400 mnv). Opština se graniči sa opštinama Aleksinac, Ražanj, Boljevac, Knjaževac i Svrlijig. Najveći deo teritorije opštine smešten je u Sokobanjskoj kotlini koju preseca reka Moravica.

Mapa 6: Opština Sokobanja, Google Earth, 2018

Za područje opštine važi umereno-kontinentalna klima sa svežim letima i relativno blagim zimama, što omogućava razvoj različitih vidova poljoprivredne proizvodnje (na prvom mestu stočarstva i ratarstva, ali se poslednjih godina sve više razvija i voćarstvo). Srednja godišnja temperatura vazduha se kreće između 10,3 °C u nižim delovima opštine do 6-8 °C na najvišim delovima planine Rtanj. Jesen je toplija od proleća, dok su noći sveže, posebno leti, kada je i manja vlažnost vazduha. Srednja godišnja vlažnost vazduha iznosi 75,6%, i najveća je tokom zimskih meseci. Prosečna godišnja količina padavina kreće se oko 600 do 700 mm na kvadratni metar.

Zaključak: Odlike pejzaža i pogodna klima predstavljaju priliku ne samo za razvoj turizma već i za razvoj svih tipova poljoprivredne proizvodnje, na prvom mestu stočarstva, ratarstva, ali i voćarstva.

Osnovni prirodni resursi opštine su:

- poljoprivredno zemljište koje se prostire na 30.357 ha, i zauzima 58,30% teritorije opštine;
- šume koje se prostiru na 17.074 ha, i zauzimaju 36,80% teritorije opštine;
- bogat biodiverzitet.

Dovoljno poljoprivrednog zemljišta je uslov za razvoj poljoprivrede. Po podacima iz 2000 godine poljoprivredno zemljište zauzima 30.357 ha, tako da po stanovniku ima 1,89 ha poljoprivrednog zemljišta, ali je obradivog zemljišta po glavi stanovnika 0,80 ha (i dalje iznad proseka za Srbiju). Ono je u najvećoj meri u privatnom vlasništvu. Veliki deo poljoprivrednog zemljišta čine pašnjaci i livade, dok su parcele obradivog zemljišta uglavnom male. Kvalitet poljoprivrednog i obradivog zemljišta nije visok, ali je pogodan za poljoprivredne aktivnosti koje su najzastupljenije na teritoriji opštine. U opštini su započeti projekti komasacije koje treba nastaviti radi ukрупnjavanja i boljeg iskorišćenja potencijala poljoprivrednog i obradivog zemljišta..

Zaključak: Dovoljno poljoprivrednog zemljišta je uslov za razvoj poljoprivrede. Veliki deo poljoprivrednog zemljišta čine pašnjaci i livade, dok su parcele obradivog zemljišta uglavnom male. Primećen je porast površina koje su neobrađene (zapuštene).

Obronci sokokobanjskih planina poznati su po lekovitim i aromatičnim biljnim vrstama kao i šumskim plodovima. Po tom bogatstvu su posebno poznate planine Rtanj i Ozren, na kojima je utvrđeno prisustvo oko 200 biljnih vrsta.

Od šumskog ili divljeg voća na području opštine moguće je naći sledeće vrste:

- divlja jabuka (*Malus silvestris*),
- šipurak (*Rosa canina*),
- šumska jagoda (*Fragaria vesca*),
- trnjina (*Prunus spinosa*),
- kupina (*Rubus fruticosus*),
- malina (*Rubus ideaus*),
- dren (*Cornus mas*) i druge.

Od pečuraka na području Sokobanje dominira vrganj (*Boletus edulis*), a zatim u manjim količinama lisičarka (*Cantharellus cibarius*), bukovača (*Pleurotus ostreatus*) i crna truba (*Craterellus cornucopiodes*).

Raznovrsna divljač takođe predstavlja priliku daljeg razvoja.

Zaključak: Veliki broj vrsta i količine lekovitih biljaka, pečurki i divljači podloga su za razvoj samostalne grane poljoprivrede koja je u trendu i koja u lancu vrednosti nudi visoke prihode.

Vodni resursi u Sokobanji su značajni, a najveći su reka Moravica i Bovansko jezero. Reka Moravica je ugrožena komunalnim otpadnim vodama iz Sokobanje, ali i seoskih naselja obzirom da se u brojne pritoke izlivaju otpadne vode koje proizvode seoska domaćinstva (septičke jame preko podzemnih voda, osoka iz stajnjaka koji se nepravilno skladišti na dmaćinstvu i sl.). Geotermalni izvori u zonama Sokobanje i Banje Jošanice su čuveni po svojoj lekovitosti. Postoji šest geotermalnih izvora. Ovi izvori spadaju u grupu najradioaktivnijih voda u Srbiji sa temperaturama od 22–46,50C i predstavljaju posebnu prirodnu, ekonomsku i energetska vrednost opštine. Radioaktivnost lekovitih izvora se kreće od 5,7 do 13,5 MJ. Mineralne vode su pogodne za lečenje hroničnog bronhitisa, bronhijalne astme, psihoneuroze, neurastenije, povišenog krvnog pritiska, hroničnog reumatizma, išijasa, malokrvnosti, pojedinih ženskih bolesti, iscrpljenosti, a služe i za oporavak.

Bovansko jezero je dugačko oko 8 km i duboko oko 50 m u blizini brane. Koristi se za odbranu od poplava u donjem delu Moravice, kao i za vodosnabdevanje, navodnjavanje Aleksinca, Žitkovca i Sokobanje, razvoj turizma, sporta i rekreacije. Jezero je bogato ribom. Malo jezero na Ozrenu ima dominantnu poziciju u atraktivnom i ekološki kvalitetnom prirodnom ambijentu ovog izletišta. Vrmdžansko jezero, smešteno u neposrednoj blizini istoimenog sela u južnom podnožju planine Rtanj, predstavlja atraktivno izletišta i ribolovački punkt.

Zaključak: Vodni resursi su značajan potencijal opštine, ali je potrebno posvetiti dodatnu ovom važnom resursu i zaštititi ga od zagađivanja. Zagađene reke i jezera nemaju nikakvu vrednost, i mogu samo nositi dodatne troškove i naneti štetu mogućnostima za pokretanje organske proizvodnje i proizvodnje drugih oblika kvalitetne hrane.

Planina Ozren ima karakter vazdušne banje i pomaže brojnim turistima u lečenju određenih respiratornih bolesti. Zbog takvih karakteristika je prepoznata kao lečilište za ljude koji boluju od astme i drugih težih plućnih bolesti. Takođe, epitet vazdušne banje važi i za čitavu Sokobanju, a zbog prirode i zelenila čitava teritorija opštine spada u ovu kategoriju.

Zaključak: Cela Sokobanja ima karakter vazdušne banje, koja pomaže brojnim turistima u lečenju određenih respiratornih bolesti.

Rudna nalazišta rudnika mrkog uglja "Soko" u Čitluku. Rezerve uglja su dovoljne za nekoliko decenija uz godišnju eksploataciju između 100.000 i 200.000 tona. Osim uglja, od mineralnih sirovina na području opštine prisutna je ilovača, koja se koristi u ciglarstvu, i žuti dolomit (u atarima sela Vrmdža i Mužinac) koji je pogodan za prskanje fasada. Na teritoriji Jošanice postoji i beli peloid koji se rastvoren u lekovitoj vodi može koristiti kao lekovito ili kozmetičko blato.

Zaključak: Područje Sokobanje je bogato i ugljem i mineralnim sirovinama koje se koriste u građevini kao prirodni materijali (ilovača, žuti dolomit), a neki minerali imaju svoju primenu i u rehabilitaciji i spa tretmanima

4.1.2 Stanovnici

Na području opštine Sokobanja po podacima opštine iz 2016 godine živi 14.755 stanovnik. Od toga najviše u samoj Sokobanji, gde živi 8.407 stanovnika ili 45,3% svih stanovnika opštine. U 24 sela živi preostalih 10.164 stanovnika odnosno 54,7% ukupnog stanovništva opštine. **Prosečna gustina naseljenosti iznosi 35,4 stanovnika po km².**

Broj stanovnika u opštini se smanjuje od pedesetih godina do danas. Od tada se broj smanjio za 2.554 stanovnika ili 13,8% (po popisu 1953. u Sokobanji je živio 24.621 stanovnik) dok je taj trend u poslednjih dvadeset godina povećan. Procene ukazuju da u opštini trenutno živi oko 15.000 stanovnika.

Slika 7: Radionica za pripremu ove strategije u srednjoj školi u Sokobanji

Osnovni uzroci pada broja stanovnika su natalitet, negativan prirodni priraštaj i migracije. Trenutno, stopa prirodnog prirasta stanovništva u Sokobanji iznosi -10,95%. Stopa negativnog prirasta stanovništva je značajno veća u odnosu na prosek Zaječarskog okruga (-8,1%), a dramatično je veća u odnosu na prosek Republike Srbije (-1,9%). Migraciona kretanja idu u dva osnovna pravca:

- Odliv stanovništva iz sela u grad što smanjuje potencijal sela opštine i
- Odliv stanovništva iz opštinskih naselja u veće urbane centre (Niš, Beograd i Zaječar), kao i odlazak stanovnika u inostranstvo

Tablica 3: Broj stanovnika

Naselje	Broj stanovnika	Naselje	Broj stanovnika
Sokobanja opština	8411	Nikolinac	316
Beli Potok	214	Novo Selo	33
Blendija	282	Poružnica	312
Bogdinac	147	Radenkovac	69
Vrbovac	552	Resnik	743
Vrmdža	517	Rujevica	204
Dugo Polje	530	Sesalac	254
Žučkovac	457	Sokobanja grad	8411
Jezero	255	Trgovište	294
Jošanica	787	Trubarevac	527
Levovik	148	Cerovica	33
Milušinac	316	Čitluk	662
Mužinac	407	Šarbanovac	424

Izvor podataka: Ukupno popisana lica, ukupan broj stanovnika, lica u inostranstvu, domaćinstva i stanova, <https://www.sokobanja.com/aktuelno/statistika>

Od ukupnog broja stanovnika 10.886 ili 58,62% predstavlja radno sposobno stanovništvo. Prema podacima iz 2007. godine, Sokobanja ima 4.138 zaposlenih i 1.755 nezaposlenih stanovnika. Najveći procenat zaposlenih radi u javnim i društvenim preduzećima, ustanovama i organizacijama (64,1%). Udeo zaposlenih u privatnim preduzećima i samostalnim radnjama je značajno niži (35,9%).

Po delatnostima u Sokobanji zaposleni su 2,6% ljudi u poljoprivredi, šumarstvu i vodoprivredi, 23,1% u sektoru vađenja ruda i kamenja, 3,75% u prerađivačkoj industriji, 4,5% u proizvodnji električne energije, gasa i vode, 1,3% u građevinarstvu, 14,9% u trgovini na veliko i malo, 7% u hotelima i restoranima, 4,5% u saobraćaju, 0,8% u finansiskom posredovanju, 1,5% u poslovima sa nekretninama i iznajmljivanju, 4,7% u državnoj upravi i socijalnom osiguranju, 6,7% u obrazovanju, 22,7% u zdravstvu i socijalnom radu i 1,8% u drugim uslugama 1,8%.

Zaključak: Sokobanja se prazni. To se najviše može videti po selima i njihovom kapacitetu za razvoj i sprovođenje razvojnih projekata. Stalno smanjivanje broja stanovnika u selima će na duži rok imati značajan uticaj na razvoj u celini.

4.1.3 Infrastruktura

Za opštinu Sokobanja karakteristična je najmanja dužina putne mreže u Zaječarskom okrugu dok u opštini nema magistralnih puteva. Sokobanja je loše povezana sa najvažnijim saobraćajnicama i administrativnim centrima. Sokobanja je regionalnim putem R-121 (Knjaževac – Sokobanja – Aleksinac) i regionalnim putem R-120 (Boljevac – Sokobanja – Aleksinac) povezana sa autoputem Beograd-Niš (E-75), odnosno koridorom 10. Preko železničke stanice Žitkovac (35 km) Sokobanja je povezana i sa železničkom prugom Beograd – Niš.

Tablica 4: Udaljenost od glavnih saobraćajnih sistema

Saobraćajni sistem	Vremenska udaljenost (minuti)	Pravac
Autoput	40"	Niš-Beograd
Aerodrom Niš	50"	Ukupan broj putnika u 2017. godini iznosi 331.582
Aerodrom Beograd	3'	Ukupan broj putnika u 2017. godini iznosi 5.340.000
Železnička pruga	43"	Beograd- Niš
Beograd	2' 45"	
Zaječar	1' 30"	
Knjaževac	53"	

Dužina lokalnih puteva iznosi 82,97 km, od čega je 72 km pod asfaltom, a oko 11 km pod tucanikom. Ulice i lokalni putevi, naročito u selima su u nezadovoljavajućem i/ili lošem stanju i potrebna je rekonstrukcija.

Zaključak: Sokobanja nije dobro povezana sa svetom, ali je i povezanost unutar opštine lošija nego što bi to bilo moguće. Ta loša povezanost će svakako uticati na dolazak gostiju i posetioca, koji su glavno tržište proizvoda ruralne Sokobanje.

Naselje Sokobanja je dobro pokriveno vodovodnom i kanalizacionom mrežom, odnosno preko 90% naselja je pokriveno vodovodnom i kanalizacionom mrežom. Mreža ima velike gubitke, deo mreže je još uvek pod azbestnim cevima, a vodna nalazišta trebaju ozbiljnu obnovu i pažnju. Mesne zajednice (24 sela) imaju svoje vodovode koji su građeni vlastitim sredstvima i radom, ali u smislu sigurnosti i kvaliteta vode nisu pod stalnim javnim nadzorom.

Zaključak: Potrebno je obnoviti vodovodnu mrežu u svim delovima opštine, kao i sisteme vodozahvata i obezbediti njihovu sigurnost.

Osnov kanalizacionog sistema predstavlja kolektor koji prikuplja otpadnu vodu i postrojenje za preradu otpadnih voda, čiji je kapacitet prevaziđen obzirom da je podignut još 1974. godine. Kanalizacija nedostaje u seoskim područjima, gde su uglavnom zastupljene individualne septičke jame.

Zaključak: Kanalizacioni sistem predstavlja problem koji je potrebno rešavati kako bi se stekli normalni uslovi života i osnov za rast.

Jedini objekat naponskog nivoa 110 kV je dalekovod Aleksinac-Sokobanja, dok je niskonaponska mreža u Sokobanji pretežno na drvenim stubovima, manji deo na betonskim stubovima, ili je izveden kablovski. Sva sela su elektrificirana, ali sela imaju problem sa padom napona, nestancima struje, tehničkim gubicima što onemogućava ili otežava razvoj ozbiljne poslovne delatnosti. Telekomunikaciona mreža je dobro razvijena, i sva sela imaju telefonsku mrežu i pristup mobilnim uslugama.

Zaključak: Sela imaju problem sa padom napona, nestancima struje, tehničkim gubicima što onemogućava ili otežava razvoj ozbiljne poslovne delatnosti.

4.1.4 Šume i drvo

Šumske površine u opštini Sokobanja se prostiru na 23.298 ha, i zauzimaju 36,79% ukupne zemljišne površine opštine. Uglavnom je reč o listopadnim šumama koje su pogodne za eksploataciju drvene mase. Najvećim delom šumskih površina (oko 75%) upravlja JP Srbijašume (državne šume). Struktura državnih šuma nije dobra, i karakteriše je mali udeo visokih sastojina. Najzastupljenije drvo u državnim šumama je bukva koja predstavlja skoro 70% visokih i izdanačkih sastojina.

Od ostalih šuma, zastupljene su hrastove, cerove i grabove šume, a sporadično u malom obimu su prisutne bagremove i četinarske šume.

Procenjena drvena masa u privatnim šumama je oko 66 t/ha. Najveći broj šuma u privatnom vlasništvu su šume izdanačkog porekla (97%), hrast i cer, međutim oko 85% sastojina su mešavine hrasta i/ili cera sa drugim vrstama. Na oko 15% površine su izdanačke sastojine bukve. Kvalitet privatnih šuma je nizak, a gazdovanje ovim resursom je nekontrolisano i daleko od ekonomski optimalnog.

Godišnji obim seče drveta iznosi oko 15.000-20.000 m³ (podatak: „Srbija šume“), od čega je oko 14.221 m³ liščara, odnosno 473 m³ četinara. Svake se godine vrši pošumljavanje od 10-20 ha. Godišnji prirast drvene mase iznosi oko 30.000-35.000 m³.

Zaključak: Prerada drveta je nekada imala više potencijala, dok je sada u padu. Kapital potreban za razvoj te delatnosti prevazilazi trenutne mogućnosti.

4.1.5 Poljoprivreda

Poljoprivredno zemljište se prostire na 30.357 ha, odnosno 57,80% ukupnih zemljišnih površina opštine.

Uprkos značajnim rudnim, industrijskim i turističkim potencijalima i resursima, poljoprivreda predstavlja 45-55% ukupnog prihoda, i svakako je najznačajnija grana privrede u opštini.

Najveći značaj se pridaje stočarstvu, potom voćarstvu i povrtarstvu.

Zemljišna struktura poljoprivrednog zemljišta u opštini se karakteriše značajnim udelom livada (5.500 ha) i pašnjaka (10.500 ha) u ukupnoj površini poljoprivrednog zemljišta. Navedene površine opredeljuju poljoprivrednu proizvodnju u pravcu razvoja stočarstva, i to govedarske i ovčarske proizvodnje. Sem značajnih livadskih i pašnih površina, u opštini se nalazi 12.779 ha oraničnih površina što omogućava diverzifikaciju poljoprivredne proizvodnje u pravcu razvoja voćarstva i povrtarstva, kao i proizvodnje krmnog bilja. Konfiguracija terena, takođe, omogućava razvoj proizvodnje lekovitog i sakupljenog bilja.

Zaključak: Struktura zemljišta pogodna je za stočarstvo (govedarstvo i ovčarstvo) i uzgoj povrća, kao i voćarstvo.

Osnov poljoprivredne proizvodnje čine individualna poljoprivredna gazdinstva. Poljoprivredno zemljište je uglavnom u privatnom vlasništvu dok se oko 9.600 ha zemljišta (ne samo poljoprivrednog) nalazi u državnom i opštinskom vlasništvu.

Svega 248 ha zemljišta pripada I, a 569 ha II bonitetnoj klasi. Dominira zemljište VII bonitetne klase sa 7421,36 ha, a najčešće je na gazdinstvima prisutno zemljište treće do sedme bonitetne klase. U brdskim i planinskim predelima dominiraju nekultivisani pašnjaci i livade sa plitkim zemljištima, na kojima je izražen proces erozije. Kvalitet zemljišta je znatno bolji u nižim predelima u kojima ima kvalitetnijeg zemljišta, dubljeg sloja koji pruža mogućnost razvoja intenzivne poljoprivrede.

Struktura poljoprivrednog zemljišta u Sokobanji nije povoljna obzirom da najveće zemljišne površine (oko 55%) spadaju u kategorije pašnjaka (10.592 ha) i livada (5.575 ha). Najviše livadskih i pašnih površina se nalazi u KO Vrmdža i Šarbanovac. Prinosi travne mase su niski, a kvalitet travne mase osrednji do loš. Veća gazdinstva uzimaju u zakup kvalitetnije travnjake i vrše kosidbu na ovim površinama, ali bez primene agrotehničkih mera. Veštačke livade, odnosno sejani travnjaci, su retki i uspostavljaju se na oraničnim površinama. Sejani travnjaci se u određenoj meri kultivisu. Livadske i pašnjačke površine predstavljaju veliki potencijal za razvoj stočarske proizvodnje.

Zaključak: Struktura proizvodnje i tipa poljoprivrednog zemljišta, kao i kvalitet zemljišta uslovljavaju trenutnu mogućnost proizvodnje, ujedno ograničavajući planiranje za uzgoj novih i više isplativih kultura. Manjak kvalitetnog zemljišta utiče na ograničenje mogućnosti za proizvodnju visoko zahtevnih, ali i isplativijih kultura, kao što su povrtarske i voćne vrste.

Slika 8: Radionica za pripremu ove strategije u srednjoj školi u Sokobanji

zadovoljavanju sopstvenih potreba, a tržišnih viškova je malo.

Blizu 25% stanovništva Sokobanje je poljoprivredno stanovništvo, i smatra se da je oko 17,5% ovog stanovništva aktivno, iako je procenat poljoprivrednog stanovništva koje ima registrovano poljoprivredno gazdinstvo oko 23%. Od 2.456 gazdinstava u Sokobanji, 18,77% su nepoljoprivredna gazdinstva. Poljoprivredna gazdinstva su uglavnom mešovito tipa (73,09%), što ukazuje da u opštini nema specijalizacije poljoprivredne proizvodnje. Proizvodnja je namenjena

U opštini ima značajan broj gazdinstava (845) sa 5-10 ha zemljišta, ali najveći broj gazdinstava (910) ima mali zemljišni posed površine do 5 ha. Gazdinstva sa malim zemljišnim posedom se navode u selima Čitluk, Radenkovac, Žučkovac i nekim drugim. U opštini su, međutim, prisutna i gazdinstva sa većim zemljišnim posedom. Ova gazdinstva poseduju preko 10 ha zemljišta. Najveći broj gazdinstava sa velikim zemljišnim posedom se nalazi u Novom Selu, Mužincu i Šarbanovcu, Veoma mali broj gazdinstava (22) ima veliki zemljišni posed od preko 20 ha. Velika poljoprivredna gazdinstva na putu specijalizacije poljoprivredne proizvodnje uzimaju u zakup dodatne zemljišne površine.

Prosečna veličina poljoprivrednog gazdinstva u opštini Sokobanja iznosi oko 6-6,5 ha, ali skoro 50% gazdinstava poseduje ispod 4 ha zemljišta.

Zaključak: Zemljišni posed u selima je mali, i isparčan, što onemogućava ozbiljniju specijalizaciju proizvodnje. Gazdinstva se ne odlučuju samo za jednu vrstu proizvodnje zbog ovih faktora i s toga ne mogu biti konkurentni na tržištu (čak ni na lokalnom tržištu). Povezivanje domaćinstava (udruženja i zadruge) je jedini način koji im može pomoći u razvoju i postizanju konkurentnosti. Ukрупnjavanje poseda i komasacija zemljišta bi značajno doprinela povećanju konkurentnosti i postepenoj specijalizaciji domaćinstava.

Biljna proizvodnja je u značajnoj meri zavisna od vremenskih uslova, dok je ratarska proizvodnja najvažnija biljna proizvodnja u opštini. Značajne površine se podvode pod kategoriju oranica (12.917 ha), od kojih najviše u katastarskim opštinama Čitluk (1199,35 ha), Jošanica (872,23 ha), Vrmdža (864,26 ha), Sokobanja (862,11 ha) i Resnik (826,50 ha). Uzgajaju se uglavnom ratarske kulture, prvenstveno kukuruz (4.360 ha) i pšenica (1.920 ha). Ostale ratarske kulture, poput ječma i ovsa, su znatno manje prisutne. Ratarska proizvodnja je u funkciji stočarstva, tako da tržišnih viškova nema ili su oni vrlo mali. Na delu oraničnih površina ima sejanih travnjaka, novih voćnjaka, bašta i sl. Ratarstvo karakteriše mala proizvodnja i niski prinosi po ha zasađene površine. Tržišni viškovi su mali, a otkup biljnih proizvoda je sporadično organizovan (privatna inicijativa) ili ga nema.

Zaključak: Uzgajaju se uglavnom ratarske kulture, prvenstveno kukuruz (4.360 ha) i pšenica (1.920 ha), u funkciji stočarstva, tako da tržišnih viškova nema ili su oni vrlo mali.

Proizvodnja povrća (2.120 ha) se uglavnom odvija u baštama i na malim parcelama. U opštini nema velikih proizvođača povrća, ali ima povrtarske proizvodnje pod plastenicima, kao i malih površina pod povrćem koje se navodnjavaju. Dominantne povrtarske kulture su krompir, luk i paprika. U manjoj meri se gaje kupus, paradajz, krastavac, pasulj. Tržišni viškovi povrća su mali i uglavnom se plasiraju na lokalnoj pijaci i u pojedinačnim slučajevima otkupljivačima. U opštini nema preradnih kapaciteta koji otkupljuju ili prerađuju povrtarske kulture. U vreme turističke sezone su prisutni proizvođači/prodavci iz drugih krajeva Srbije, što ukazuje da je proizvodnja povrća manja u odnosu na potrebe Soko Banje kao turističkog centra.

Zaključak: Dominantne povrtarske kulture su krompir, luk i paprika. U manjoj meri se gaje kupus, paradajz, krastavac, pasulj. U opštini nema preradnih kapaciteta koji otkupljuju ili prerađuju povrtarske kulture. Proizvodi se uglavnom plasiraju na lokalnoj pijaci ili u restoranima.

Proizvodnja voća (1.001 ha) se zasniva na okućnici, na malim parcelama veličine 0,2-1,0 ha. Najveće površine pod voćnjacima se nalaze u KO Čitluk (75,67 ha), Vrmdža (69,03 ha), Jošanica (64,05 ha) i Blendija (67,78 ha). Na teritoriji opštine postoji i jedan veliki specijalizovan proizvođač voća, preduzeće TerraOptima koja ima moderne zasade jabuka. Dominantne voćarske kulture koje se uzgajaju su šljiva, jabuka i kruška. Sortiment je zastareo, kao i zasadi. Voćarska proizvodnja nije tržišno orijentisana. Nema preradnih kapaciteta koji otkupljuju voće. U opštini postoji nekoliko malih privatnih hladnjača koje poseduju veći proizvođači voća i povrća, kao i dve mini sušare. U opštini se proizvodi manje voća u odnosu na potrebe, posebno u turističkoj sezoni. Najveći deo registrovanih površina pod vinogradima je napušten.

Zaključak: Dominantne voćarske kulture su šljiva, jabuka i kruška. Sortiment i zasadi su zastareli. Nema preradnih kapaciteta koji otkupljuju voće. U opštini postoji nekoliko malih, privatnih, hladnjača koje poseduju veći proizvođači voća i povrća, kao i dve mini sušare. U opštini se proizvode vrste voća koje stižu pred kraj turističke sezone, dok nedostaje intenzivnija proizvodnja vrsta voća koje dospevaju tokom sezone.

Postojeća mehanizacija je uglavnom stara više od 20 godina, mada postoje i pojedinačni izuzetci koji svoju mehanizaciju obnavljaju. Struktura priključnih mašina ukazuje na orijentisanost poljoprivrednih domaćinstava ka ratarskoj i stočarskoj proizvodnji.

Zaključak: Mehanizacija je stara i nije pripremljena na specijalizaciju gazdinstava.

Najrazvijenija stočarska proizvodnja je govedarstvo, iako se broj grla krupne stoke konstantno smanjuje u poslednjih trideset godina. Po popisu iz 2012. se u opštini uzgaja 4.652 goveda (6.143 po popisu iz 2002.), odnosno oko 3820 krava. U opštini ima malo specijalizovanih poljoprivrednih gazdinstava u govedarskoj proizvodnji, ali ima značajan broj proizvođača sa preko pet krava. Najveća gazdinstva imaju 15-25 krava čak i do 50. Govedarska proizvodnja je fokusirana na proizvodnju mleka, ima farmi sa tovom junadi do 500 kg telesne mase. Dominantna rasa je domaće šareno goveče u tipu Simentalca. Prosečna mlečnost grla je 4.000-4.500 litara mleka po standardnoj laktaciji. U opštini je rašireno i dominantno veštačko osemenjavanje. Selekciji se u najvećem broju slučajeva ne poklanja velika pažnja, dok su reproduktivni rezultati lošiji u odnosu na tehnološke normative što je rezultat lošijih uslova odgoja i nedostatka znanja kod proizvođača.

Zaključak: Najrazvijenija stočarska proizvodnja je govedarstvo, iako se broj grla krupne stoke konstantno smanjuje u poslednjih trideset godina. Govedarska proizvodnja je fokusirana na proizvodnju mleka i u manjoj meri sira, a ima i farmi sa tovom junadi.

Stoka se uglavnom odgaja u namenskim objektima i preuređenim prostorima. Štale su po pravilu prostrane, ali ne odgovaraju zootehničkim uslovima. Stoka se uglavnom drži u vezanom sistemu držanja tokom cele godine, mada ima ispaše tokom letnjih meseci. Mali je broj štala koje imaju slobodan sistem držanja. Ishrana se zasniva na neizbalansiranim obrocima, posebne potrebe u ishrani određenih kategorija se ne poštuju. U ishrani se koristi zelena masa sa pašnjaka (ispaša, pokošena zelena masa, seno). Duga i nekontrolisana upotreba istih travnih površina, bez primene agrotehničkih mera, je dovela do opadanja prinosa i kvaliteta travne mase. Mali broj gazdinstava je počeo sa pripremom kukuruzne silaže. Najčešći vid prihrane je lomljenim kukuruznim zrnom ili mešavinom žitarica. Na pojedinim farmama ima ishrane koncentratom i upotrebe premiksa. Komponente stočne hrane koje se nabavljaju na tržištu su koncentri, premiksi, vitaminski dodatci, soja, pšenične mekinje.

Zaključak: Stoka se uglavnom odgaja u namenskim objektima i preuređenim prostorima, koji ne odgovaraju zootehničkim uslovima. Mali je broj štala koje imaju slobodan sistem držanja. Ishrana se zasniva na neizbalansiranim obrocima, posebne potrebe u ishrani određenih kategorija se ne poštuju.

Higijeni muže i kvalitetu mleka se ne poklanja velika pažnja (široko rasprostranjena ručna muža) dok je broj malih pokretnih muzilica mali. Mleko se u najvećem broju slučajeva sakuplja i čuva u aluminijumskim i plastičnim kantama. Samo najveća gazdinstva imaju laktofrije, što ukazuje na loš sistem skladištenja mleka, a samim tim i lošiji kvalitet isporučenog mleka mlekarima. U opštini nema farmi sa zatvorenim sistemom muže (izmuzišta). U nekim selima postoje i organizovana otkupna mesta (u jednom selu postoji veći laktofriz za par okolnih sela) koja trenutno zadovoljavaju sadašnji nivo proizvodnje. Određeni broj domaćinstava se bavi proizvodnjom mekih i tvrdih sireva u domaćoj proizvodnji. Sir se plasira na lokalnom tržištu pod zajedničkim imenom sokobanjski sir. Trenutno ne postoji ujednačenost proizvoda, i često se dešava da se na lokalnoj pijaci prodaje i drugi sir koji nije sa teritorije opštine pod imenom „sokobanjski sir“. Eventualna standardizacija i zaštita ovog sira bi mogla doprineti boljem pozicioniranju na tržištu i suzbijanju nelegalne konkurencije.

Zaključak: Higijeni muže i kvalitetu mleka se ne poklanja velika pažnja. U opštini nema farmi sa zatvorenim sistemom muže (izmuzišta). U nekim selima postoje i organizovana otkupna mesta (u jednom selu postoji veći laktofriz za par okolnih sela) koja trenutno zadovoljavaju sadašnji nivo proizvodnje. Određeni broj domaćinstava se bavi proizvodnjom mekih i tvrdih sireva u domaćoj proizvodnji. Sir se plasira na lokalnom tržištu. Moguće je uraditi standardizaciju proizvodnje i eventualnu zaštitu ovog sira pod imenom „sokobanjski sir“ kako bi se postigla bolja valorizacija proizvoda i poboljšalo pozicioniranje na tržištu.

Junad se otkupljuje u različitim težinskim kategorijama. U malom broju slučajeva se prodaje telad. Najčešće se prodaju junad težine do 160 kg (raspon pri prodaji 150-200 kg) ili utovljena junad težine oko 500 kg. Kupci žive stoke su nakupci i otkupljivači koji kupuju stoku po selima i vašarima u Sokobanji i Aleksincu. Manji deo stoke se prodaje privatnim mesarama/klanicama u Sokobanji i okolini, ili na lokalnoj pijaci.

Zaključak: Junad se otkupljuje u različitim težinskim kategorijama. U malom broju slučajeva se prodaje telad. Manji deo stoke se prodaje privatnim mesarama/klanicama u Sokobanji ili na lokalnoj pijaci.

Ovčarska proizvodnja beleži pad u poslednjih 30 godina, ali je broj ovaca stabilizovan na oko 8.986 (popis iz 2012. godine). U opštini Sokobanja su prisutna dva odgajivača sa preko 100 ovaca, i oko desetak odgajivača sa preko 50 ovaca u stadu, ali je čak i ovaj broj ovaca po gazdinstvu nedovoljan za ekonomski efikasnu proizvodnju. U rasnom sastavu dominiraju različiti sojevi Pramenke pri čemu se posebno apostrofira svrljiški soj Pramenke, njihovi melezi, i u određenom broju ima Virtemberga. Ovčarska

proizvodnja se uglavnom organizuje na pašnjacima, tokom najvećeg dela godine sa dominantnim prisustvom travnih vrsta slabe hranljive vrednosti. Tokom zimskog perioda životinje se odgajaju u improvizovanim objektima, i hrane se uglavnom livadskim senom slabog kvaliteta sa manjim ili većim udelom prihrane. Zimski smeštaj grla se obavlja u improvizovanim objektima. Ovce se uglavnom gaje zbog proizvodnje jaganjaca koji se prodaju u periodu mart-maj. Manji broj domaćinstava pravi sir, ali je tržišnih viškova malo (uglavnom se proizvodi za svoje potrebe).

Zaključak: Ovčarska proizvodnja beleži pad u poslednjih 30 godina, ali je broj ovaca stabilizovan na oko 8.900. Ovce se uglavnom gaje zbog proizvodnje jaganjaca koji se prodaju u periodu mart-maj. Manji broj domaćinstava pravi ovčiji ili mešani sir, ali je tržišnih viškova malo, ili ih gotovo i nema.

Živina i svinje se, uglavnom, gaje za kućne potrebe i ne predstavljaju proizvode koji se prodaju na tržištu, odnosno ne predstavljaju osnovni proizvod i izvor prihoda gazdinstva. Gazdinstva kod kojih ima svinjarske proizvodnje, imaju 2-4 krmače. U selima nema industrijskih objekata za tov svinja. Krmače, tovljenici i prasadi se prodaju otkupljivačima i nakupcima, a deo prodaje se vrši na Sokobanjskim vašarima i zelenoj pijaci. U opštini ima nekoliko industrijskih objekata za tov živine i proizvodnju jaja. Objekti se nalaze kod individualnih proizvođača, i kapaciteta su oko 1.000 tovnih pilića po turnusu, odnosno 1.000 koka nosilja po objektu. Proizvodnja u ovim objektima je u skladu sa tehnološkim normativima, a jedan od proizvođača ima i mini klanicu za utovljene piliće.

Zaključak: Živina i svinje se uglavnom gaje za kućne potrebe, i ne predstavljaju proizvode koji se prodaju na tržištu, odnosno ne predstavljaju osnovni proizvod i izvor prihoda gazdinstva. Proizvodnja u ovim objektima je u skladu sa tehnološkim normativima, a jedan od proizvođača ima i mini klanicu za utovljene piliće.

Na Bovanskom jezeru je dozvoljen sportski ribolov što pomaže bržem razvoju, a godišnje se tamo izlovi više od 70.000 t ribe. Osnovni ribolovi su šaran, babuška, bodorka, deverika i uklija. U opštini se nalazi lovište površine 36.437 ha. U lovištu se nalaze hranilišta za visoku i nisku divljač. Najznačajnija divljač u lovištu su zečevi, fazani, srne, divlje svinje.

Zaključak: Na Bovanskom jezeru je dozvoljen sportski ribolov što pomaže bržem razvoju, a godišnje se izlovi više od 70.000 t ribe. U lovištu se nalaze hranilišta za visoku i nisku divljač. Najznačajnija divljač u lovištu su zečevi, fazani, srne, divlje svinje.

Od preradnih kapaciteta u opštini su registrovane i aktivne zanatske mlekare srednjeg kapaciteta koje otkupljuju male količine mleka. Postojeće mlekare nisu nosioci razvoja govedarstva u opštini obzirom da uz ove dve mlekare, značajnu količinu mleka u opštini sakupljaju veće mlekare. Veći otkupljivači su, preventivno, zainteresovani za velike proizvođače koji su specijalizovani, ili su u procesu specijalizacije. Osnovni problem u razvoju mlekarstva su niske otkupne cene mleka.

Otkupom, preradom i pakovanjem lekovitog bilja se bave dva preduzeća (Adonis i Palilula) koji saraduju sa oko 280 berača u selima sokobanjske opštine. Suši se i prerađuje oko 80 različitih vrsta lekovitog bilja. Čajevima i drugim proizvodima iz ovog kraja snabdevaju se apotekarske ustanove i brojne biljne apoteke širom zemlje. U opštini ima više otkupljivača sakupljenih pečuraka, od kojih je najveći „Interfood“ Čačak koji ima sušaru i hladnjaču u opštini.

U opštini je aktivan veći broj mini klanica i mesara. U nekima od njih se vrši i prerada mesa. Ovi kapaciteti otkupljuju stoku po potrebi, odnosno kada imaju tražnju za stokom i proizvodima. U opštini je bio prisutan samo jedan otkupljivač teladi i junadi.

Registrovana su dva privatna mlina (od kojih jedan ne radi), ali se žito ne otkupljuje sa teritorije Sokobanje, već se nabavlja u Vojvodini. U opštini nema tržišnih viškova žita. U opštini postoji nekoliko malih, privatnih, hladnjača koje poseduju veći proizvođači voća i povrća, ali ove hladnjače uglavnom ne koriste drugi farmeri. Hladnjača srednjeg i većeg kapaciteta za voće i povrće nema. Izgrađene su dve mini sušare za voće. Voće i povrće se ne otkupljuje.

Mali broj gazdinstava ima tržišne viškove. Tržišni viškovi se plasiraju na lokalnoj pijaci. U opštini se proizvodi manje voća i povrća u odnosu na potrebe, posebno u turističkoj sezoni. U vreme turističke sezone su prisutni proizvođači/prodavci iz drugih krajeva Srbije.

Zaključak: Preradni kapaciteti u opštini su malobrojni sa malim kapacitetima. Lokalno tržište je premalo razvijeno jer je na njemu premali broj lokalnih proizvoda. Mali broj gazdinstava ima tržišne viškove, koji bi se mogli plasirati na lokalnom tržištu. Brendiranje oznake korpe proizvoda ili zaštita pojedinačnih proizvoda bi moglo potpomoći povećanu proizvodnju i ponudu lokalnih proizvoda na lokalnom tržištu, kao i šire.

4.2 Analiza prednosti, slabosti, prilika i pretnji

4.2.1 SWOT Analiza

Prednosti	Slabosti
• Ugodna klima i odlike pejzaža nude prilike za različitu poljoprivrednu proizvodnju, na prvom mestu stočarstvo, ratarstvo i proizvodnju povrća, kao i za uzgoj voća • Dovoljno poljoprivrednog zemljišta je uslov za razvoj poljoprivrede. Poljoprivrednog zemljišta ima dovoljno. • Velike površine pašnjaka pogoduju razvoju stočarstva. • Započeta komasacija zemljišta koja bi trebalo da se proširi na čitavu površinu opštine • Zemljište nije zagađeno jer nema intenzivne poljoprivredne proizvodnje, kao ni industrije. • Povećana zainteresovanost mladih proizvođača za podizanje višegodišnjih zasada i ozbiljnije bavljenje stočarstvom • Povrtarska proizvodnja postoji i potrebna je dalja podrška • Voćarska proizvodnja postoji i potrebna je dalja podrška. • 80.000 turističnih gostiju godišnje je prednost koju nema bilo koje selo u Srbiji, pa ni Evropi. • Ovčarska proizvodnja beleži pad u poslednjih 30 godina, ali je broj ovaca stabilizovan na oko 8.900. • Uzgajaju se uglavnom ratarske kulture, prvenstveno kukuruz (4.360 ha) i pšenica (1.920 ha), u funkciji stočarstva. • Živina i svinje se uglavnom gaje za kućne potrebe, i ne predstavljaju proizvode koji se prodaju na tržištu, odnosno kao osnovni proizvod i izvor prihoda gazdinstva. Proizvodnja u ovim objektima je u skladu sa tehnološkim normativima, a jedan od proizvođača ima i mini klanicu za utovljene piliće. • U lovištu se nalaze hranilišta za visoku i nisku divljač. Najznačajnija divljač u lovištu su zečevi, fazani, srne, divlje svinje. • Vodni resursi su značajan potencijal kojeg treba održavati. • Prerada drveta je nekada imala više potencijala, dok je sada u padu. Kapital potreban za razvoj te delatnosti prevazilazi trenutne mogućnosti.	• Usitnjenost parcela i zapuštanje zemljišta, smanjivanje obradivih površina u odnosu na dostupno poljoprivredno zemljište • Motivacija ljudi za razvoj je slaba. Potrebno je pokazati svetle tačke i motivisati baš svakog stanovnika, što će zahtevati i vreme i sredstva. • Usmerenost opštinske uprave na turizam je prava odluka, ali je potrebno turizam razumeti kao priliku tržišta za proizvode. Tržište dolazi ka nama, a ne da mi odlazimo na nova tržišta. • Gazdinstva nisu specializovana i mala su, sa manjkom kvalitetnog zemljišta. Manjak specializacije je logična posledica traženja načina kako preživeti, ali je loša za efikasnost, konkurentnost i nastup na tržištu koji zahteva kvalitet. • U opštini se proizvode vrste voća koje stižu pred kraj turističke sezone, dok nedostaje intenzivnija proizvodnja vrsta voća koje dospevaju tokom sezone. • Vodni resursi su značajan potencijal, ali je potrebno na njega gledati sa oprezom i zaštititi ga od zagađivanja. Nikakve vrednosti nemaju zagađene reke i jezera koje mogu samo doneti dodatne troškove i štete mogućnostima organske proizvodnje i drugih oblika proizvodnje kvalitetne hrane. • Sokobanja je loše povezana sa svetom, a i unutrašnja povezanost je lošija nego što bi to bilo moguće. Svakako će ta loša povezanost uticati na dolazak gostiju i posetilaca, koji su glavno tržište za proizvode ruralne Sokobanje. • Manji deo stoke se prodaje privatnim mesarama/klanicama u Sokobanji ili na lokalnoj pijaci. • Potreban je obnova celokupne vodovodne mreže u svim delovima opštine, kao i sistema vodozahvata i sigurnosti tih zahvata. • Kanalizacioni sistem predstavlja problem koje je potrebno rešavati kako bi se stekli normalni uslovi života i osnov za rast. • Sela imaju problem sa padom elektro napona, nestancima struje, tehničkim

	gubicima što onemogućavaju ili otežavaju razvoj ozbiljne poslovne delatnosti. • Dominantne povrtarske kulture su krompir, luk i paprika. U manjoj meri se gaje kupus, paradajz, krastavac i pasulj. • Dominantne voćarske kulture su šljiva, jabuka i kruška, ali su sortiment i zasadi zastareli. • Mehanizacija je stara i nije odgovarajuća za specijalizaciju gazdinstava. • Najrazvijenija stočarska proizvodnja je govedarstvo, iako se broj grla krupne stoke konstantno smanjuje u poslednjih trideset godina. Govedarska proizvodnja je fokusirana na proizvodnju mleka, ima farmi sa tovom junadi. • Stoka se uglavnom odgaja u namenskim objektima i preuređenim prostorima, koji ne odgovaraju zootehničkim uslovima. • Higijeni muže i kvalitetu mleka se ne poklanja velika pažnja. U opštini nema farmi sa zatvorenim sistemom muže (izmuzišta). • Od preradnih kapaciteta u opštini su smešteni manji preradni objekti dok je u opštini organizovana i pijaca. Lokalno tržište je premalo razvijeno jer na njemu nema lokalnih proizvoda. U opštini nema preradnih kapaciteta koji otkupljuju ili prerađuju povrtarske kulture. • Bovanskom jezeru su potrebna ozbiljnija sistemska rešenja kako bi bilo očišćeno i nakon toga upotrebljeno u poljoprivredne svrhe, kao i za vodosnabdevanje.
<u>Prilike</u> • Sokobanjski proizvođači imaju tržište na kućnom pragu, ali je potrebno prilagoditi ponudu i razumeti tržišta. • Kontrolisani kvalitet će, na duži rok, sa tržišta izbaciti one koji nisu ozbiljni, a ozbiljnim će povećati prihode. • Deo mleka se prerađuje u sir koji se plasira na lokalnom tržištu. • Proizvođači imaju volje za povezivanje i koriste moderne oblike povezivanja, što je ključan moment razvoja. Podršku je potrebno nuditi upravo povezanim proizvođačima, jer ti mogu imati snagu za nastup na tržištu. • Lokalna pijaca je prilika za testiranje proizvoda i kasnije povezivanje sa ponuđačima u opštini.	<u>Opasnosti</u> • Sela i mesto Sokobanja se prazne. To se najviše može videti na selima i njihovoj sposobnosti za sprovođenje razvojnih projekata i razvoj generalno. Stalno smanjivanje broja stanovnika u selima će, na dugi rok, imati velik negativan uticaj na razvoj. • Praznjene sela bi moglo do kraja uništiti sve potencijale tog resursa. • Ulaganje u znanje je ključan moment razvoja, zaostajanje u razvoju i znanju bi uništilo prilike na tržištu. • Nesprovođenje strategije je najopasnija strategija svih mogućih odluka, ruralni razvoj i poljoprivreda treba da dobiju signal da je povezivanje jedini način preživljavanja.

• Veliki broj vrsta i količine ljekovitih biljaka, pečurki i divljači osnova su za razvoj samostalne grane poljoprivrede koja je u trendu i koja u lancu vrednosti nudi visoke prihode.• Struktura zemljišta je pogodna za stočarstvo (govedarstvo i ovčarstvo) i uzgoj povrća, koje je sada posebno u trendu i donosi veće razlike u ceni.• Dominantne voćarske kulture su šljiva, jabuka i kruška. U opštini postoji nekoliko malih, privatnih, hladnjača koje poseduju veći proizvođači voća i povrća, kao i dve mini sušare. U opštini se proizvodi manje voća u odnosu na potrebe, posebno u turističkoj sezoni. Uglavnom se proizvodi voće koje stiže na kraj turističke sezone, tako da se „promašuje“ glavni špic sezone za plasman voća• Zemljište nezagađeno sredstvima za zaštitu i industrijskim zagađenjem je pogodno za razvoj organske poljoprivredne proizvodnje.• Opštinski budžet je spreman podržati projekte mesnih zajednica, udruženja i zadruga.• Sredstva IPARD-a su dostupna, potrebno je pripremiti podnosiocima i njihove projekte.	• Primetno je zapuštanje poljoprivrednog zemljišta, tako da obradivo zemljište čini manje od 50% ukupnog poljoprivrednog zemljišta.• Ako u narednim godinama ne bude bilo prijave na IPARD ili za nacionalna sredstva za veće projekte, motivacija za pripremu projekata će biti sve manja.

5 Strategija

5.1 Motivacija i vizija

Strategijom ruralnog razvoja i aktivnostima zajednice želimo **omogućiti ljudima u ruralnim sredinama da preuzmu odgovornost za poboljšanje životnih uslova u selima**. Motivacija za razvoj sela i preduzetništva na selu, **će postati sila ruralnog razvoja** što će omogućiti opstanak na selu kao i otvaranje novih razvojnih prilika tu gde živimo.

Ruralni razvoj će se temeljiti na znanju, očuvanju prirode i kulturne baštine, razvoju društvene odgovornosti za čoveka. Time će doći do razmene ideja, znanja i vrednosti čime će se ostvariti uslovi, da se iskoriste prilike tržišta koje Sokobanja ima zbog turizma u sezoni i vanj nje.

Traženje novih ideja, zajedničkih projekata i proizvoda će postati moto svih nas kako bi na osnovu tradicije i prilika koje imamo mogli pronaći nove proizvode i poboljšati stare iz kojih želimo stvarati vrednost. Time će biti stvoreni uslovi za razvoj infrastrukture sela i one javne usluge koje su bitne za kvalitetan život na selu.

Slika 9 Radionica za pripremu ove strategije u srednjoj školi u Sokobanji

Slogan strategije je:

ŽIVA SELA ZA NAS I NAŠE POSETIOCE.

VIZIJA:

Ne čekamo na druge da nam pomognu.

Naše druženje i motivacija su osnov za razvoj proizvoda, preradu i otvaranje tržišta.

Naši proizvodi su posebni jer proizilaze iz naše prirode, identiteta i temelje se na novom znanju.

Sve to nama omogućava da u našim selima živimo srećno.

5.2 Ciljevi strategije i razlozi za ciljeve koje smo postavili

5.2.1 Cilj 1: Razvoj i unapređenje Sokobanjskih proizvoda temeljenih na domaćim prednostima i novom znanju

Povezivanjem proizvodnje, prerade i izlaska na tržište želimo povećati broj i kvalitet proizvoda Sokobanje. Proizvodi Sokobanje treba da budu ujednačen kvalitetom i prepoznatljiviji na tržištu, što će lokalnim proizvođačima omogućiti povećanje dodate vrednosti.

Osnov za taj cilj su:

- Odlike pejzaža i ugodna klima nude prilike ne samo za razvoj turizma, već i za razvoj svih vrsta poljoprivredne proizvodnje, na prvom mestu stočarstva, ratarstva, ali i voćarstva.
- Dovoljno poljoprivrednog zemljišta je uslov za razvoj poljoprivrede. Veliki deo poljoprivrednog zemljišta čine pašnjaci i livade, dok su parcele obradivog zemljišta uglavnom male.
- Veliki broj vrsta i količine ljekovitih biljaka, pečurki i divljači su podloga za razvoj samostalne grane poljoprivrede koja je u trendu i koja u lancu vrednosti nudi visoke prihode.
- Sokobanja je loše povezana sa svetom, a i unutar teritorije je lošije povezana nego što bi to bilo moguće. Ta loša povezanost će svakako uticati na dolazak gostiju i posetilaca koji su glavno tržište proizvoda ruralne Sokobanje.
- Struktura zemljišta je pogodna za stočarstvo (govedarstvo i ovčarstvo) i uzgoj povrća, kao i voćarstvo.
- Gazdinstva nisu specializovana, ali su i premala, tako da im je povezivanje jedini način koji im može pomoći u razvoju. Mehanizacija je stara i nije pripremljena na specijalizaciju gazdinstava.
- Preradni kapaciteti u opštini su malobrojni sa malim kapacitetima. Lokalno tržište je premalo razvijeno jer je na njemu premali broj lokalnih proizvoda. Mali broj gazdinstava ima tržišne viškove koji bi se plasirali na lokalnom tržištu.

5.2.2 Cilj 2: Aktivne mesne zajednice i uvećanje sredstva za ruralni razvoj

Mesne zajednice su pokretač dinamike razvoja sela, pa je njihov razvoj jako važan za budućnost opštine. Za aktivaciju mesnih zajednica će biti potrebno uključivanje svih institucija znanja od opštinske uprave, koja je već aktivna, do škola i drugih ljudi sa znanjem. Jedino povezivanjem će biti moguće aktivirati lokalne potencijale. Opštinska uprava je za sada jedan od retkih pokretača razvoja i implementacije projekata u selima i generalno u opštini. Razvojem znanja o projektima i njihovoj pripremi i implementaciji je potrebno povećati sredstva za razvoj iz sredstava države i drugih izvora (donatori, Evropska unija).

Osnov za taj cilj su:

- Sokobanja se prazni. To se najviše može videti po selima i njihovoj sposobnosti za razvojne projekte i razvoj generalno. Stalno smanjivanje broja stanovništva u selima će na dugi rok imati uticaj na razvoj.
- Sokobanja je loše povezana sa svetom, a i u unutar opštine je lošije povezana nego što bi to bilo moguće. Svakako će ta loša povezanost uticati na dolazak gostiju i posetilaca, koji čine glavno tržište proizvoda ruralne Sokobanje.
- Cela Sokobanja ima karakter vazdušne banje koja pomaže brojnim turistima u lečenju određenih respiratornih bolesti.

5.2.3 Cilj 3: Infrastrukturno opremljena sela

Sela bez uređene infrastrukture će teže loviti razvojne prilike, dok će život u njima biti mnogo lepši i kvalitetniji kada se infrastruktura sredi. Ne očekujemo da će sva infrastruktura biti razvijena u kratkom roku, ali ipak krećemo na put njene pripreme i razvoja kako bi u nekom trenutku dostigli savremene (normalne) usove života.

Osnov za taj cilj su:

- Vodni resursi su značajan potencijal, ali je potrebno na njega gledati sa oprezom i zaštititi ga od zagađivanja.
- Sokobanja je loše povezana sa svetom, a i u unutar opštine je lošije povezana nego što bi to bilo moguće. Svakako će ta loša povezanost uticati na dolazak gostiju i posetilaca, koji čine glavno tržište proizvoda ruralne Sokobanje.
- Vodovodnoj mreži je potrebna obnova u svim delovima opštine, kao i sistemu vodozahvata i njihovoj sigurnosti.
- Kanalizacioni sistem predstavlja problem koje je potrebno rešavati kako bi se stekli normalni uslovi života i osnov za rast.
- Sela imaju problem sa padom napona, nestancima struje, tehničkim gubicima što onemogućava ili otežava razvoj ozbiljne poslovne delatnosti.

Tablica 10: Ciljevi i pokazatelji

Specifični cilj	Pokazatelj	Stanje 2018.	Stanje 2020.	Stanje 2022.
Cilj 1: Razvoj i unapređenje proizvoda Sokobanje temeljenih na domaćim prednostima i novom znanju	Povezani za nastupe na tržištu (broj osoba povezanih u zajedničke nastupe poljoprivrednika, udruženja, zadruga)	120	200	300
	Broj proizvoda koji je uveo neko od oznaka kvaliteta proizvoda (broj)	0	1	5
	Obrazovanja za nove proizvoda, sati obrazovanja (sati)	1.600	2.200	2.900
	Broj proizvoda zadruga, udruženja na tržištu (broj)	0	4	9
	Dogovori sa većim ponuđačima (hoteli, restorani) za poseban deo jelovnika iz Sokobanje (broj dogovora)	0	5	10
Cilj 2: Aktivne mesne zajednice i uvećanje sredstva za ruralni razvoj	Međunarodna prepoznatljivost mesnih zajednica (članci na internetu)	1	2	5
	Broj projekata mesnih zajednica (broj projekata)	5	10	25
	Potrošena opštinska sredstva za poljoprivredu (delo planiranih sredstava u RSD u %)	80%	100%	150% (povećanje na danas)
	Sredstva iz vanjskih izvora (IPARD) (broj projekata)	0	1	6
Cilj 3: Infrastrukturni razvoj sela	Stanje infrastrukture u selima (broj projekata)	Ne pogoršavaju se	Pripremljenih najmanje 5 projekata	Izvedeno najmanje 3 projekta pripremljenih najmanje 10 projekata

5.3 Projekti

5.3.1 Cilj: Razvoj i unapređenje proizvoda temeljenih na domaćim prednostima i novom znanju

5.3.1.1 Povezani za nastupe na tržištu

Ime projekta ¹	Potencijalni nosilac ²	Prioritet ³
Podrška zadrugama i udruženjima za nove proizvode	Zadruga, udruženja	1
Kratak opis ⁴	Ciljne grupe ⁵	Indikativna vrednost ⁶
Podrška kroz finansiranje istraživanja i testiranja tržišta Traženje proizvoda Priprema projekta za preradu i druge postupke za povećanje vrednosti	Proizvođači	1.200.000 RSD (10.000 EUR) godišnje

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Kapaciteti prerade	Zadruga, udruženja	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
Definisanje proizvoda Podrška za pripremu projektne dokumentacije za preradu	Proizvođači	1.200.000 RSD (10.000 EUR) godišnje

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Dogovori sa većim turističkim i sličnim organizacijama	Zadruga, udruženja	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
Dogovori o potencijalnoj prodaji proizvoda Marketing Prodaja proizvoda	Hoteli, restorani, proizvođači, zadruga, udruženja	0,00 EUR

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Nov turistički proizvod - poseta sela Sokobanje	Turistička organizacija, mesne zajednice	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
Traženje zanimljivosti u svakom selu Obuka domaćina za prezentaciju Ponuda u turističkoj organizaciji Označavanje objekata i lokacija	Hoteli, restorani, turisti	600.000 RSD (5.000 EUR) godišnje

¹ Ime projekta označava njegov kratak sadržaj

² Potencijalni nosilac je institucija ili osoba, koja je za sada viđena kao ona koja će projekat pripremiti, za njega pronaći finansiranje i implementirati ga.

³ Prioritet 1 znači, da je projekt potrebno implementirati odmah odnosno najkanskije u godini 2019, 2 da je projekt potrebno implementirati u 2/3 godine, 3 da je projekt potrebno implementirati u 5 godina a 4 da je projekt potrebno dugoročno implementirati

⁴ Opisuje projekt i njegov sadržaj

⁵ Opisuje osobe i institucije koje u procesu implementacije projekta treba da budu uključene

⁶ Označava okvirnu vrednost/trošak implementacije projekta

5.3.1.2 Broj proizvoda koji su uveli neku od oznaka kvalitete proizvoda

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Razumevanje označavanja kvaliteta	Zadruga/Savetodavna služba	3
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Presentacije zašto kvalitet • Prednosti • Postupci • Kako - korak po korak	Proizvođači, zadruge, udruženja i delom hoteli, restorani	600.00 RSD 5.000 EUR godišnje

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Specijalistička podrška proizvodima	Zadruga/Savetodavna služba	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Identifikacija nosilaca prvih oznaka kvaliteta • Definicija puta • Priprema i pomoć u ostvarivanja osnova za oznake	Proizvođači, zadruge, udruženja	1.200.000 (10.000,00 EUR)

5.3.1.3 Zajednička obrazovanja

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Obuka govedarstvo i ovčarstvo	Savetodavna služba	1
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Dobre govedarske prakse • Primeri uređenja farme	Govedari	600.000 RSD (5.000 EUR) godišnje

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Obuka povrće	Savetodavna služba	1
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Prakse uzgoja • Kako birati pravi proizvod	Povrtlari	600.000 RSD (5.000 EUR) godišnje

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Moderni standardi u poljoprivredi – opšte obuke o standardima EU i IPARD	Savetodavna služba	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Dobre poljoprivredne prakse uopšteno • Pregled pojedinih farmi i plan radova i potrebnih znanja • Praćenje implementacije plana	Poljoprivrednici koji se uključe	2.400.000 RSD (20.000 EUR)

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Saradnja sa školama	Zadruga, udruženja	3
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Odabir lokacija za posete • Posete đaka kod proizvođača • Uključivanje đaka u proizvodnje procese	Đaci poljoprivredne i ugostiteljske škole	5.000,00 EUR

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Saradnja opština	Zadruga, udruženja	3
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Poseta Opštini Ruma i Irig i školama • Razmena iskustava • Zajednički projekti	Poljoprivrednici koji se uključe	240.000 RSD (2.000 EUR)

5.3.1.4 Broj proizvoda zadruga, udruženja na tržištu (broj)

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Definisanje proizvoda i razvoj celog proizvoda do tržišta	Savetodavna služba i zadruga, udruženja	1
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Definisanje 5 proizvoda • Pregled potrebnih koraka do tržišta i plan za manje količine • Razvoj proizvoda i testiranje tržišta • Pregle potrebnih koraka za povećanje proizvodnje	Poljoprivrednici, zadruga i udruženja	20.000,00 EUR

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Promocija domaćih proizvoda	Zadruga, udruženja	1
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Promocija strategije i proizvoda na lokalnim događajima. • Promocija aktivnosti među građanima	Poljoprivrednici, zadruga i udruženja	240.000 RSD (4.000,00 EUR) godišnje

5.3.2 Cilj: Aktivne mesne zajednice i uvećanje sredstava za ruralni razvoj

5.3.2.1 Indikator: Projekti mesnih zajednica

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Identifikacija mesnih zajednica koje žele dalji razvoj i njihovih projekata	Opštinska uprava	1
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Prezentacija javnog poziva iz budžeta opštine • Definisanje projekata po mesnim zajednicama • Podrška u pisanju projekata i zahteva	Mesne zajednice	0,00 EUR

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Uređenje centra sela	Mesne zajednice	3
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Odabir lokacija za mala uređenja (klupa, sto, hladovina) • Nabavka opreme i materijala za seosku akciju • Otvaranje novih uređenja	Mesne zajednice	2.400.000 RSD (20.000,00 EUR) godišnje

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Prezentacija sela na internetu	Iniciativni odbor mesnih zajednica Sela Sokobanje	4
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Uspostava Internet sajta Sela Sokobanje • Opis sela i njegovih lokacija posete • Održavanje	Mesne zajednice	60.000 RSD (500 EUR) godišnje

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Prenos znanja i aktivacija lokalnih resursa	Srednje škole	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Uspostavljanje saradnje između škola i mesnih zajednica • Priprema edukativnog plana za đake srednjih škola i mentore • Priprema plana razvoja sela u selima • Javna prezentacija	Mesne zajednice	6000.000 RSD (5.000 EUR) godišnje

5.3.2.2 Indikator: Razvoj projekata za IPARD i druge izvore

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Obuka za pripremu projekata za finansiranje	Opštinska uprava	1
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Identifikacija nosilaca razvoja u selima i opštini i njihova obuka • Priprema projekata i aplikacija uz obuku • Praćenje javnih poziva i prijave za finansiranje	Mesne zajednice, škole, zainteresovane osobe	1.200.000 RSD (10.000 EUR)

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Identifikacija nosilaca i razvoj projekata	Savetodavna služba	1
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
• Identifikacija potencijalnih nosilaca (najmanje 5) koji imaju priliku razvoja projekta za IPARD • Priprema plana aktivnosti za pripremu projektne dokumentacije i aplikacije • Priprema aplikacije	Poljoprivrednici, zadruge i udruženja	2.400.000 RSD (20.000 EUR)

5.3.3 Cilj: Infrastrukturni razvoj sela

5.3.3.1 Stanje infrastrukture selima (broj projekata)

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Identifikacija potrebnih projekata	Opštinska uprava	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
Identifikacija potrebnih projekata, Definisanje prioriteta, Priprema plana aktivnosti za pripremu projektne dokumentacije	Stanovnici sela, poljoprivrednici, zadruge i udruženja	0,00 EUR

Ime projekta	Potencijalni nosilac	Prioritet
Priprema projekata	Opštinska uprava	2
Kratak opis	Ciljne grupe	Indikativna vrednost
Priprema tehničke projektne dokumentacije Priprema aplikacije za finansiranje ili finansiranje u okviru budžeta opštine	Stanovnici sela, poljoprivrednici, zadruge i udruženja	1.200.000 RSD (10.000 EUR) godišnje

5.4 Terminski plan

Tablica 11: Terminski plan

Cilji	Projekt	Prioritet	2019	2020	2021	2022	2023
Cilj 1: Razvoj i unapređenje proizvoda Sokobanje temeljenih na domaćim prednostima i novom znanju	Promocija domaćih proizvoda	1					
	Obuka govedarstvo i ovčarstvo	1					
	Obuka povrće i voće	1					
	Podrška zadrugama i udruženjima za nove proizvode	1					
	Definisanje proizvoda i razvoj celog proizvoda do tržišta	1					
	Dogovori sa većim turističkim i sličnim organizacijama	2					
	Nov turistički proizvod - poseta sela Sokobanje	2					
	Kapaciteti prerade	2					
	Specijalistička podrška proizvodima	2					
	Moderni standardi u poljoprivredi – opšte obuke za primenu standarda EU (vezano na IPARD)	2					
	Saradnja opština	3					
	Saradnja sa školama	3					
	Razumevanje označavanja kvaliteta	3					
Cilj 2: Aktivne mesne zajednice i uvećanje sredstva za ruralni razvoj	Identifikacija mesnih zajednica koje žele dalji razvoj i njihovih projekata	1					
	Obuka za pripremu projekata za finansiranje	1					
	Identifikacija nosilaca i razvoj projekata	1					
	Prenos znanja i aktivacija lokalnih resursa	2					
	Uređenje centra sela	3					
	Prezentacija sela na internetu	3					
Cilj 3: Infrastrukturni razvoj sela	Identifikacija potrebnih projekata	2					
	Priprema projekata	2					

6 Finansijski plan

Tablica 12: Finansijski plan

Cilji	Projekt	Izvor finansiranja	2019	2020	2021	2022	2023
Cilj 1: Razvoj i unapređenje proizvoda Sokobanje temeljenih na domaćim prednostima i novom znanju	Promocija domaćih proizvoda	Zadruga, udruženja i preduzetnici	360.000	360.000	360.000	360.000	360.000
	Obuka govedarstvo i ovčarstvo	Savetodavna služba	600.000	600.000	600.000	600.000	600.000
	Obuka povrće i voće	Savetodavna služba	600.000	600.000	600.000	600.000	600.000
	Podrška zadrugama i udruženjima za nove proizvode	Opština	1.200.000	1.200.000	1.200.000	1.200.000	1.200.000
	Definisanje proizvoda i razvoj celog proizvoda do tržišta	IPARD, drugi izvori	2.400.000	0,00	0,00	0,00	0,00
	Dogovori sa većim turističkim i sličnim organizacijama		0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Nov turistički proizvod - poseta sela Sokobanje	IPARD, drugi izvori	600.000	600.000	600.000	600.000	600.000
	Kapaciteti prerade	IPARD	1.200.000	1.200.000	1.200.000	1.200.000	1.200.000
	Specijalistička podrška proizvodima	IPARD	0,00	1.200.000	0,00	0,00	0,00
	Moderni standardi u poljoprivredi – opšte obuke za primenu standarda EU (vezano na IPARD)	Opština	0,00	2.400.000	0,00	0,00	0,00
	Saradnja opština	Opština	240.000	240.000	240.000	240.000	240.000
	Saradnja sa školama	Opština	600.000	600.000	600.000	600.000	600.000
	Razumevanje označavanja kvaliteta	Savetodavna služba	600.000	600.000	600.000	600.000	600.000
Cilj 2: Aktivne mesne zajednice i uvećanje sredstva za ruralni razvoj	Identifikacija mesnih zajednica koje žele dalji razvoj i njihovih projekata	Opština	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Obuka za pripremu projekata za finansiranje	Opština	0,00	1.200.000	0,00	0,00	0,00
	Identifikacija nosilaca i razvoj projekata	Opština	2.400.000	0,00	0,00	0,00	0,00
	Prenos znanja i aktivacija lokalnih resursa	Opština	600.000	600.000	600.000	600.000	600.000
	Uređenje centra sela	Opština	2.400.000	2.400.000	2.400.000	2.400.000	2.400.000
	Prezentacija sela na internetu	Opština	60.000	60.000	60.000	60.000	60.000
Cilj 3: Infrastrukturni razvoj sela	Identifikacija potrebnih projekata	Opština	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Priprema projekata	Opština	1.200.000	1.200.000	1.200.000	1.200.000	1.200.000
			15.060.000	15.060.000	10.260.000	10.260.000	10.260.000

U finansijski plan nisu uključeni troškovi investicija u infrastrukturu i opremu, već samo oni troškovi koji će omogućiti pripremu projekata i njihovu implementaciju. Od izvora finansiranja pored opštinskih sredstava obavezno je potrebno pripremiti projekte za finansiranje iz drugih izvora koje objavljuju država i međunarodni donatori.

7 Opis mehanizama za upravljanje strategijom i njeno praćenje

7.1 Implementacija

7.1.1 Lokalni – razvojni klub za ruralni razvoj

Opština mora uspostaviti radnu grupu za ruralni razvoj koja će podržavati opštinske strukture u razumevanju potreba u ruralnom delu opštine i povezivati sela. Radna grupa ne treba da ima formalnu težinu u procesu odlučivanja, već je to savetodavna, grupa za diskusiju koja se sastaje na mesečnom nivou kako bi redovno tražila odgovore na izazove koje postavlja razvoj ruralnih delova opštine.

Slika 13: Posete u mesnim zajednicama Opštine Sokobanja

Članovi radne grupe su predstavnici mesnih zajednice, zadruga, udruženja, kulturnih i turističkih udruženja, institucije znanja. Ukupno grupa može da broji do 15 članova.

Zadaci radne grupe:

- Pregled strategije i projekata iz strategije i promišljanje o projektima i njihovoj potrebi odnosno implementaciji
- Diskusija o uspesima i neuspesima raznih grupa i projekata u opštini,
- Povezivanje mesnih zajednica i motivacija za pripremu projekata,
- Podrška projektima kada prelaze granice jedne mesne zajednice i promocija tih projekata,
- Motivacija sela koja se nisu aktivirala za projekte i saradnju u procesu razvoja.

Sekretariat radne grupe je opštinska uprava, koja mesečno pripremi kratak izveštaj o implementaciji strategije ruralnog razvoja i drugih strategija, koje su povezane sa tom strategijom. Priprema zapisnika i dodatnih informacija za rad grupe.

Pravilnik o radu Lokalnog –razvojnog kluba za ruralni razvoj priprema opštinska uprava u roku od 3 meseca od usvajanja strategije. Lokalni – razvojni klub za ruralni razvoj vodi osoba odabrana od strane članova kluba, a koja ne dolazi iz opštinske uprave ili institucije povezane s opštinskom upravom.

7.1.2 Zadruga i udruženja

Proizvođači i prerada moraju da se udruže i formiraju reprezentativna udruženja ili specijalizovane zadruge čime jačaju pregovaračku moć na tržištu. Država ili opština nemaju direktan uticaj na visinu otkupnih cena ili drugih uslova poslovanja, ali mogu i moraju poticati udruživanje kako bi poduzetnici mogli sami dogovoriti bolje uslove poslovanja za sebe.

Opština mora jačati svest kod proizvođača da moraju biti organizovani u pravcu zajedničkog pojavljivanja na tržištu. Jer samo organizovani u udruženja sa ujednačenim kvalitetom proizvoda, dogovorenim količinama i kontinuitetom u isporuci voća imaju jaču pregovaračku moć.

Na opštini je da podržava sve oblike udruživanja, ali je na udruženjima, da sama sebi osiguraju održivo poslovanje i tržište na kojem mogu prodati svoje proizvode.

7.1.3 **Lokalne akcijske grupe i regionalna saradnja**

Stvaranje lokalnih partnerstva, lokalne akcijske grupe (LAG), počinje povezivanjem lokalnih partnera. LAG-ovi su originalan i važan deo pristupa LEADER, kako bi izradili lokalne razvojne strategije, usmerili i pratili njihovu implementaciju.

LAGovi su efikasni u podršci lokalnom razvoju iz sledećih razloga:

- okupljaju i kombinuju postojeće ljudske i finansijske resurse javnog, privatnog i civilnog sektora i volontere,
- udružuju lokalne partnere oko zajedničkih projekata i međusektorskih aktivnosti, kako bi se postigla sinergija, zajedničko vlasništvo i kritična masa potrebna za poboljšanje ekonomske konkurentnosti teritorija
- jačaju dijalog i saradnju između različitih ruralnih partnera, koji često nemaju iskustvo zajedničkog pristupa,
- kroz interakciju različitih partnera moderiraju proces prilagođavanja i promene uzimajući u obzir brigu za životnu sredinu, diverzifikaciju ruralne ekonomije i kvalitet života.

LAG treba uravnoteženo udružiti partnere iz javnog i privatnog sektora. Najčešće su to:

- lokalne samouprave i javne ustanove
- profesionalne organizacije i savezi (poljoprivrednika, malih preduzetnika i drugih delatnosti)
- udruženja
- razvojne agencije
- poslovna društva, poslovni inkubatori i druge organizacije poslovnog sektora
- mediji
- uvaženi pojedinci.

Područje LAG-a je ruralno područje sa više od 10.000, a manje od 150.000 stanovnika uključujući manje gradove te gradove sa manje od 25.000 stanovnika.

Odgovornost lokalnih partnerstva / LAG-ova je:

- uspostavljanje LAG-a i priprema statuta
- priprema lokalne strategije razvoja i lokalnog operativnog plana razvoja
- informisanje lokalnog stanovništva o postojećim mogućnostima i prijavama za projekte u okviru programa IPARD, u skladu s lokalnom strategijom razvoja
- dogovor o usavršavanju i radionicama za lokalno stanovništvo, npr. o pripremi pojedinačnih poslovnih planova, predloga projekata, vođenja računovodstva, itd.
- upravljanje aktivnostima LAG-a (vođenje projekta, programiranje aktivnosti, računovodstvo, mesečni i kvartalni izveštaji, itd.).

Opština Sokobanja treba da u saradnji sa drugim opštinama uspostavi LAG kako bi se na vreme pripremila strategija, definisali projekti i postigao određeni nivo saradnje, koji će kasnije u vreme implementacije, pomoći u privlačenju sredstava i implementaciji projekata.

7.2 Praćenje i evaluacija

Svrha praćenja i evaluacije je dobijanje informacija kojima bi se mogao proceniti napredak odnosno razvoj ruralnih područja opštine i procena povezivanja proizvođača sa tržištima.

U tu svrhu postavljeni su indikatori u delu strategije 5.2 Ciljevi strategije koji postavljaju merljive indikatore po ciljevima strategije. Pored toga strategija definiše projekte, koje treba implementirati, a koji isto tako indiciraju određene promene u stanju ciljnih grupa.

Dok praćenje prati stanje implementacije, vrednovanje odnosno evaluacija je usmerena na pitanja:

- Koja je to dodata vrednost ostvarena implementacijom strategije?
- Kako implementacija povećava kvalitet života?
- Koliko smo povećali privlačnost opštine i sela za investicije, turizam, razvoj ekonomije i život?

7.2.1 Plan praćenja i evaluacije

Za implementaciju praćenja i evaluacije odgovorna je opštinska uprava Opštine Sokobanja. Rezultate praćenja i evaluacije potrebno je prezentovati Lokalnom–razvojnom klubu za ruralni razvoj i Opštinskom veću.

Tablica 14: Plan praćenja strategije

Sadržaj	Tri mesečno	Godišnje	Svake dve godine
Stanje implementacije projekata	Sažetak stanja i broj izvedenih projekata	Sažetak stanja i broj izvedenih projekata	Rezultati projekata
Indikatori strategije	• Zajednička edukacija, sati obrazovanja (sati) • Broj proizvoda zadruga, udruženja na tržištu • Broj projekata mesnih zajednica (broj projekata)	• Povezani za nastup na tržištu • Broj proizvoda koji su uveli neke od oznaka kvaliteta proizvoda • Dogovori sa većim ponuđačima (hoteli, restorani) o posebanom delu jelovnika iz Sokobanje (broj dogovora) • Međunarodna prepoznatljivost mesnih zajednica (članci na internetu) • Potrošena opštinska sredstva za poljoprivredu (udeo planiranih sredstava u RSD u %) • Sredstva iz spoljašnjih izvora (IPARD) (broj projekata)	

		• Stanje infrastrukture u selima (broj projekata)	
Evaluacija: • Koja je to dodata vrednost ostvarena implementacijom strategije? • Kako implementacija povećava kvalitet života? • Koliko smo povećali privlačnost opštine i sela za investicije, turizam, razvoj ekonomije i život?	NE	NE	Analiza promena i uticaja strategije.

Draft

8 Literatura i izvori informacija

- Europski strukturni i investicijski fondovi, Smjernice za države članice i tijela nadležna za programe, Smjernice za korisnike, Smjernice za lokalni razvoj pod vodstvom zajednice namijenjene lokalnim sudionicima, Druga verzija: 2014,
- Strategija ruralnog razvoja Opštine Sokobanja 2010-2014, April 2010,
- GIZ, (2009): Capacity WORKS, Elektronički izvor: <https://www.giz.de/expertise/html/4619.html>
- EU budžet (2018), Elektronički izvor: <https://medium.com/future-of-europe/demystifying-the-eu-budget-a419e49419cb>
- Pametna sela (2018), Elektronički izvor: <https://e4sv.org/about-us/what-are-smart-villages/>
- Uprava za agrarna plaćanja (2018): Pregled objavljenih poziva u okviru IPARD merama i javnim pozivima, Elektronički izvor: www.uap.gov.rs/javni-pozivi-ipard
- EU oznake zaštite (2018), Elektronički izvor: <https://www.gov.uk/guidance/eu-protected-food-names-how-to-register-food-or-drink-products>
- Sastanci i posete:
 - Posete u mesnim zajednicama opštine Sokobanja u Julu i Septembru 2018,
 - Sestanak sa predsjednicima mesnih zajednica opštine Sokobanja u Julu 2018,
 - Sestank s poljoprivrednom savetodavnom službom u Julu i Septembru 2018,
 - Sastank sa udruženjem pčelara, Jul 2018,
 - Sastank sa udruženjem pčelara, Jul 2018,
 - Sastank sa udruženjem govedara, Jul 2018,
 - Sastank sa udruženjem voćara, Jul 2018,
 - Sastank sa udruženjem ovčara i kozara, Jul 2018,
 - Sastank sa preduzećem Terra Optima, Jul 2018,
 - Sestanak sa većnicima Opštine Sokobanja, Jul 2018,
 - Sestanak sa većnicima Opštine Sokobanja, Septembar 2018,
 - Radionica sa učenicima Srednje poljoprivredne škole u Aleksincu, Septembar 2018,
 - Radionica sa učenicima Srednje turističke i ugostiteljske škole u Sokobanji, Septembar 2018.